

Z červené knihy našich měkkýšů - žitovka *Abida secale*

Vojen Ložek

Z drobných živočichů jsou dnes nejvíce ohrožené ty druhy, jejichž prostředí zamořují škodlivé látky, ať již jde o průmyslové odpady nebo jedy k potírání škůdců. Proto jsou postiženi především obyvatelé vod a druhy na vodě závislé a ovšem druhy žijící v prostoru chemicky ošetřovaných kultur. Na první pohled by se zdálo, že obyvatelé skal, roklí a nepřístupných srázů to zatím mají poměrně dobré, snad s výjimkou okrsků bezprostředně zasažených průmyslovými emisemi. Případ skalního plže z čeledi *Chondrinidae* — žitovky *Abida secale* (Draparnaud, 1801) však ukazuje, že i druhy žijící na odlehlých a zdánlivě chráněných místech mohou padnout za oběť průmyslu a zmizet ze seznamu příslušníků naší fauny.

Abida secale (Drap.) se donedávna neuváděla jako náš druh a proto ji také nenajdeme ve většině souborných děl o našich měkkýších. Je proto třeba říci několik slov i o jejím rozšíření a stanovištních nárocích a také o jejím systematickém postavení, které v nedávné době podrobil revizi holandský malakolog E. Gittenberger. *A. secale* (Drap.) se totiž dosud řadila do stejného rodu s druhem *Abida frumentum* (Drap.), který je významným zástupcem naší xerothermní fauny a žije na mnoha místech ve všech teplých oblastech Československa s výjimkou Potiské nížiny a sousedních pahorkatin. Gittenbergerova revize z r. 1973 však ukázala, že rod *Abida* Turton, 1831 (žitovka) zahrnuje dvě skupiny druhů, které je vhodné rozdělit do dvou samostatných rodů. Jediný u nás rozšířený zástupce rodu, zmíněná *A. frumentum* (Drap.), se tak dostala do nově stanoveného rodu *Granaria* Held, 1837. Oba rody mají těžiště rozšíření v jižní Evropě, *Abida* se však omezuje na jihozápad, zejména na širší oblast Pyrenejí, zatímco *Granaria* sahá od Španělska až na Blízký východ.

Oba naše druhy se vyznačují válcovitě vejčitou, pravotočivou ulitou rohové barvy s kuželovitým vrcholem, jejíž výška kolísá mezi 7—9 mm a šířka od 2,5 do 3 mm. Závitků bývá 9, povrch je jemně a pravidelně šikmo žebírkovaný. Významným znakem, podle něhož oba druhy na první pohled poznáme, je ústí se ztlustlým ohrnutým obústím, zúžené četnými záhyby a deskami, které se při pohledu zpředu jeví jako bělavé zoubky, obvykle v počtu 8. Podobnou ulitu mají u nás již jen zástupci rodu *Chondrina*. Žijící epiliticky na vápencových skalách. liší se však kuželovitějším tvarem, menším počtem zoubků v ústí i závitů a zejména tmavě rudohnědou barvou ulity, často s fialovým nebo modravým odstínem.

G. frumentum (Drap.) je širší, světle rohové barvy, zoubky i obústí jsou nápadně bělavé a na vnější straně za obústím se táhne nápadně vniklý bělavý val — tzv. návalek týlový. *A. secale* (Drap.) nemá návalek, je mnohem štíhlejší, tmavší hnědé barvy. Rozdíly jsou i v ozubení ústí, jak je patrné z obrázků.

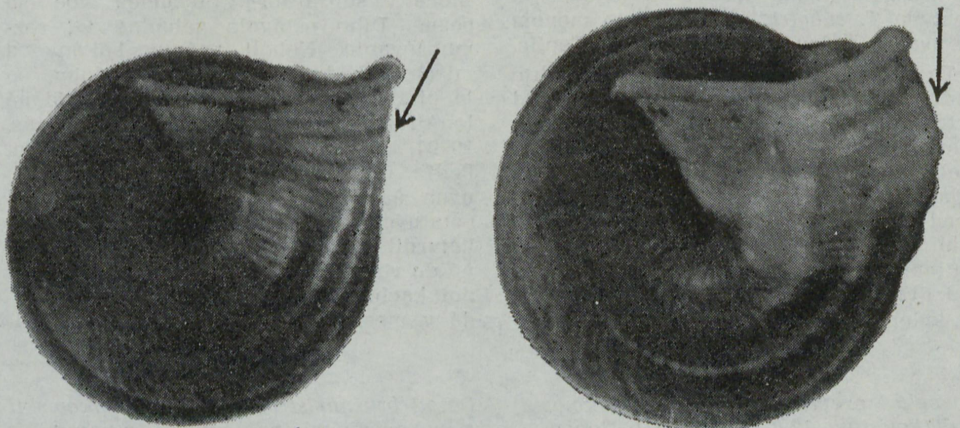
Také stanovištní požadavky jsou odlišné — zatímco *G. frumentum* (Drap.) je významnýmobyvatelem suchých teplých skal a stepí a hojně se vyskytuje krom vápenců a dolomitů i na spráších, slínech a jiných nezepevněných podkladech, dává *A. secale* (Drap.) přednost stanovištím poněkud vlhčím, často i zastíněným, a poměrně úzce se váže na vápencové skály a sutě.

G. frumentum (Drap.) je významným prvkem jižnější Evropy od stř. Francie po severní Balkán. Její severní hranice většinou probíhá po našem území. *A. secale* (Drap.) žije od severního Španělska přes Francii do západnějších krajů Německa. Na sever zasahuje do V. Británie, na východ pak severními vápen-

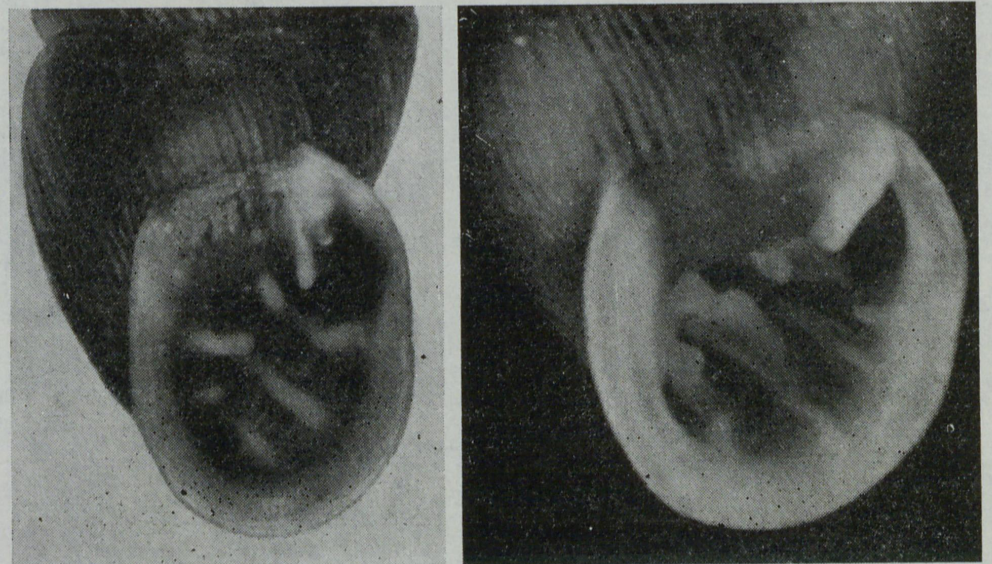
covými Alpami až do okolí Vídně včetně Hainburských kopců. Odtud zasahuje na naše území, kde byla zjištěna na jediném místě v jižní části Malých Karpat — v krasovém kaňonu Prepadlé nad obcí Borinkou (pod hradem Pajštún). Zde žije nehojně na převážně zastíněných vápencových stěnách s druhy *G. frumentum* (Drap.), *Chondrina clienta* (West.), *Pyramidula rupestris* (Drap.), *Clausilia parvula* Fér. atd., tedy ve společenstvu, které odpovídá fauně podobných biotopů v Moravském krasu.

K výskytu *A. secale* (Drap.) u Bratislavy se pojí zajímavá historie: již r. 1895 se Karol Brancsik ve svém článku o výletu do okolí Bratislavy zmiňuje o tomto druhu, který však neshledal, nýbrž

Abida secale (vlevo) nemá za obústím týlový návalek, kdežto *Granaria frumentum* (vpravo) má mocný návalek v podobě vyklenutého bělavého valu

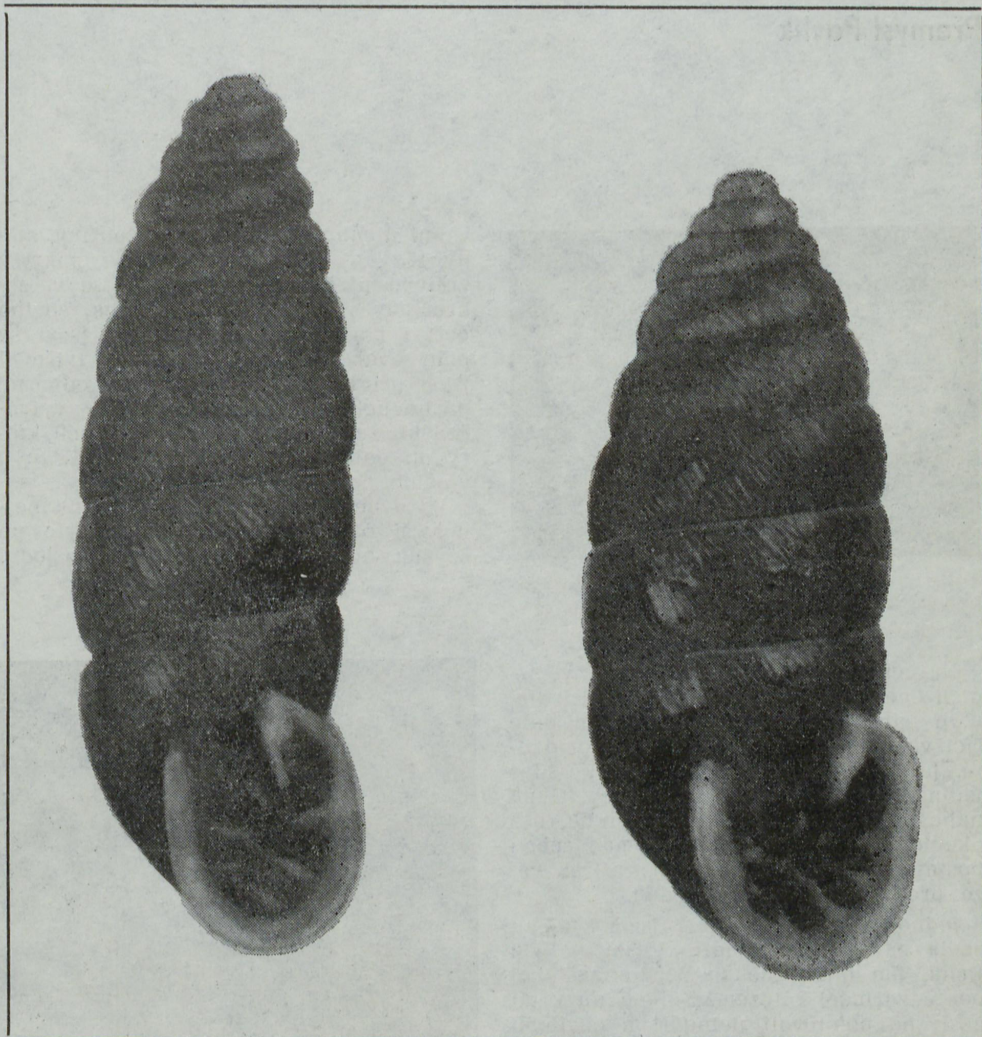
Ozubení ústí u plžů *A. secale* (vlevo) a *G. frumentum* (vpravo)

viděl ve sbírce rytmistra A. von Beauforta, a to s lokalitou Kamzík. To musí být omyl, neboť jde o území žulové, značně vzdálené od všech výskytů vápence. Nelze ovšem vyloučit, že lokalizace ve sbírce byly nepřesné, jak to kdysi bývalo, a že sběr opravdu pocházel z okolí Bratislavy. Mohlo však jít i o náplavy Dunaje, v nichž se *A. secale* (Drap.) ojediněle vyskytuje. Tento údaj se zřejmě dostal i do známého kompendia Fauna Regni Hungariae, v novější maďarské literatuře včetně Sóosovy monografie měkkýšů Karpatské kotliny se však již neuvádí. Jak tomu opravdu bylo dnes již nelze zjistit.

Podstatné je, že *A. secale* (Drap.) zde opravdu žije, jak dokázaly opakované výzkumy od r. 1961 do poslední doby. Bohužel tento pozoruhodný druh již asi dlouho členem naší fauny nezůstane, neboť jeho stanoviště v Prepadlém neúprosně pohlcuje vápencový lom. V okolí se již další výskyt nepodařilo zjistit, ani na skalách Pajštúnu, ani na Děvínské Kobyle a tím méně dále v Malých Karpatech. Je zajímavé, že na téže lokalitě žije i *Trichia striolata* (C. Pfr), která sem rovněž zasahuje od západu a jinak se vyskytuje jen v luzích na Dunaji, kam je splavována.

A. secale (Drap.) není od nás známá ani z kvartérní minulosti, s výjimkou jediného pozdně glaciálního výskytu u Čalova na Žitném ostrově, kam se rovněž dostala podél Dunaje. Její přežití v devastovaném kaňonu u Borinky je málo pravděpodobné a tak jde o další příklad vzácného druhu, který doplatí na to, že u nás žije jen na jediném místě. Stálo by za úvahu pokusit se o jeho umělé vysazení na stěny opuštěných lomů v Prepadlém, což by šlo postupně uskutečňovat podle průběhu těžby v této oblasti.

Vlevo *Abida secale* (8,3×2,7 mm), vpravo *Granaria frumentum* (7,6×3,0 mm) z kaňonu Prepadlé v Malých Karpatech. Foto J. Brabeneč

Středomořský plž *Tritonium nodiferum*

Jan Novák

Při potápění v Egejském moři u pobřeží ostrova Théra mě překvapil nález čtvrtmetrové ulity největšího středomořského plže *Tritonium nodiferum*. Dnes již je tento živočich poměrně vzácný, a tak bylo mé překvapení ještě větší, když se ukázalo, že zavíčkovaná ulita ukrývá živého měkkýše. Po počáteční nedůvěře plž vysunul nohu a já měl možnost pozorovat živočicha, který byl pojmenován po jednom z antických mořských bohů.

Impozantní ulita tohoto živočicha, dosahující velikosti až čtyřiceti centimetrů, byla známa už umělcům klasických dob a dodnes se používá v některých krajích Sicílie jako originální hudební nástroj

nebo jako hlásná trouba. Barva ulity je špinavě bílá, bývá však poseta různobarevnými přisedlými organismy nebo stopami po nich; z vnitřní strany hladkost povrchu překonává nejjemnější glazuru. V trubkovitém záhybu tzv. stoce ulity je ústí tělní dutiny ukrývající žábrý. Barva měkkého těla je žlutá s hnědavými skvrnami, dlouhá tykadla jsou žlutá, s černými pruhy. *Tritonium nodiferum* je dravec pohlcující svou kořist vcelku. Živí se především ostnokožci, proto jeho trávicí šťávy obsahují kyseliny rozpouštějící vápnité schránky ulovených živočichů. Byly zaznamenány případy, kdy třicetimetrový plž pohltil dvace-

ticentimetrovou „mořskou okurku“ nebo téměř stejně velkou hvězdici *Marthasterias glacialis*. Nejčastěji se pohybuje v hlubší pobřežní zóně v hloubkách mezi deseti až padesáti metry.

Tritonium nodiferum patří mezi živočichy, jejichž výskyt je stále vzácnější. Nemalou měrou se na tom podílí i lidská záliba v jeho nápadné ulitě. Lze ji prominout lidem antiky, kdy život v moři nebyl ohrožen, přestože poskytovalo materiální zdroje mnoha vyspělým civilizacím na jeho březích, těžko však je možné neodsoudit výrobu nevkusných suvenýrů z těchto ulit v dnešní době.